

Schindler's List is een onmogelijk verhaal

Claude Lanzmann

NRC Handelsblad van 26/03/1994 Pagina 11 Opinie

rob.vangerwen@phil.uu.nl

<http://www.consiliumphilosophicum.nl/>

19 maart 2016

Samenvatting

Claude Lanzmann werkte ruim negen jaar, van 1974 tot 1985, aan zijn bijna tien uur durende film *Shoah*. Hij toonde daarin geen 'beelden' van de holocaust, maar getuigen, slachtoffers of beulen. Steven Spielberg koos met zijn film *Schindler's List*, deze week bekroond met tien Oscars, de tegenovergestelde benadering. Lanzmann geeft zijn visie op Spielbergs film.

Ik heb veel respect voor Steven Spielberg. Ik heb *Indiana Jones* gezien, *Raiders of the lost Arc*, *E.T.*, *Jaws*; ik hou van zijn films. Hij is een virtuoos, hij verstaat zijn vak. Toen ik hoorde over dit project, waarvan ik de ontstaansgeschiedenis absoluut niet kende, zei ik tegen mezelf: Spielberg zal zich geconfronteerd zien met een dilemma. Hij kan het verhaal over Schindler niet vertellen zonder ook te zeggen wat de holocaust geweest is. En hoe kan hij zeggen wat de holocaust geweest is, als hij de geschiedenis vertelt van een Duitser die 1300 joden heeft gered, aangezien de verpletterende meerderheid der joden niet gered is? Zelfs als hij het moment van de deportatie naar het getto van Krakau laat zien, of de kampoverste die schiet op de gedeporteerden, hoe kan hij zelfs dan recht doen aan de normaliteit van de procedure van de moord, van de machinerie van de uitroeiing? Het ging niet voor iedereen op die manier. In Treblinka, of in Auschwitz, was de mogelijkheid van redding niet eens aan de orde.

En blijkt *Schindler's List* een vervorming van het totaalbeeld, van de historische waarheid te vertonen? Ja, in de mate waarin in de film iedereen met iedereen communiceert. De joden communiceren aan een stuk door met de Duitsers. In *Shoah* ontmoet niemand niemand en dat was voor mij een ethische stellingname. Het probleem is dat *Schindler's List* wemelt van de

dubbelzinnige en in het uiterste geval gevaarlijke scènes, waarbij men met een pincet te werk had moeten gaan. Als Spielberg joodse politie-agenten laat zien die op deuren bonzen tijdens razzia's, brengt hij zonder nuancering, zonder gebruiksaanwijzing, het idee over dat de joden hebben deelgenomen aan hun eigen vernietiging. Als Spielberg laat zien hoe Schindler geld eist van joden, speelt de scène zich af in een auto, met twee bebaarde oude joden van de 'Judenrat' die even smoezen en dan geld uit hun zakken halen en het aan Schindler geven. Hierin zit het stereotype dat joden verbindt met geld, bebaarde joden en geld.

De hele film is opgehangen aan het persoonlijke verhaal van Schindler: Schindler en vrouwen, Schindler en seks, Schindler en geld, Schindler die een soort gokker is. Dat spreekt aan, het is een beetje *Raiders of the lost Arc*. Maar het is wel zo dat als je Schindler bezig ziet, als hij aan het dineren is met Duitse officieren of SS'ers om hen bij zijn geschiedenis te betrekken, deze figuren zeker corrupt lijken, maar tegelijkertijd, in hun mooie uniformen, niet geheel en al onsympathiek zijn. Dat is precies het probleem van het beeld, van de voorstelling. Niets van wat is gebeurd leek daar in de verste verte op, ondanks dat alles authentiek aandoet. Trouwens, ik zie niet in hoe acteurs gestalte zouden kunnen geven aan gedeporteerden die maanden, jaren van ongeluk, vernedering, ellende achter de rug hadden en crepeerden van angst.

In zekere zin ben ik niet in staat mijn beweringen te staven. Men begrijpt het of men begrijpt het niet. Het is een beetje zoals het Cartesiaanse cogito: aan het eind loop je vast, dat is de ultieme knoop, verder kun je niet gaan. De holocaust is hierin uniek dat hij om zich heen, met een cirkel van vuur, een grens bouwt die je niet kan overschrijden, want een bepaalde absolute vorm van afschuw is niet overdraagbaar. Pretenderen dat toch te doen is zich schuldig maken aan de allergrofstste overtreding. Fictie is een overtreding, ik ben er ten diepste van overtuigd dat er een verbod op uitbeelding is. *Schindler's List* bracht bij mij eenzelfde sensatie teweeg als de serie Holocaust. Overtreden of trivialisieren, het is in dit geval hetzelfde. De serie of de Hollywoodfilm overtreden omdat ze trivialisieren, en op die manier ontnemen ze de holocaust zijn unieke karakter.

Shoah is geen secondelang een documentaire, omdat dat niet mijn manier van werken, van denken is. De vraag laat zich als volgt stellen: Als men wil getuigen, vindt men dan een nieuwe vorm uit of reconstrueert men? Ik denk een nieuwe vorm te hebben gecreëerd, Spielberg heeft ervoor gekozen te reconstrueren. Als ik een bestaande film had gevonden - een geheime film want filmen was streng verboden - gedraaid door een SS'er, die laat zien hoe 3000 joden, mannen, vrouwen, kinderen, gezamenlijk sterven, stikken, in een gaskamer of crematorium, dan zou ik hem niet alleen niet hebben getoond, ik zou hem hebben vernietigd. Ik kan niet zeggen waarom. Het spreekt vanzelf.

Ik ging *Schindler's List* bekijken met de beste wil van de wereld, zonder de minste vijandelijkheid. Ik zei tegen mezelf dat er dingen zijn die filmische waarde hebben, al stuitte ik steeds op het probleem van de uitbeelding en de acteurs. Dan zie ik dat Spielberg in het kamp van Plaszow mensen laat zien die massagraven openen om de daarin opgestapelde lijken te verbranden na de vernietiging van het getto van Krakau. Het is een korte scène, Spielberg is handig genoeg om snel te filmen. In het begin van *Shoah* vertellen twee overlevenden uit het getto van Vilna en het beroemde woud van Ponary hoe ze in 1944 werden gedwongen graven te openen en met blote handen de kadavers op te graven, die steeds meer begonnen te lijken op platte schijven. Hoe dieper ze groeven, hoe platter de lijken werden en de Duitsers verboden hen het woord 'dood' of het woord 'slachtoffer' uit te spreken. Ze moesten het Figuren noemen, dat wil zeggen poppen, marionetten. In *Shoah* is dit een schokkende scène: twee mannen die met elkaar spreken in een bos in Israel. Opeens besef ik dat Spielberg alles laat zien wat ik in *Shoah* weglaat.

Nederig en trots dacht ik oprecht dat er een tijd voor *Shoah*, en een tijd na *Shoah* was, en dat na *Shoah* een aantal dingen niet meer gedaan zouden kunnen worden. Spielberg heeft het toch gedaan. Ik kreeg een brief van een journalist van de *Evening Standard*, de Engelse avondkrant, die me vroeg wat ik vond van *Schindler's List*. Hij zei: "Je kunt zien hoezeer u Spielberg heeft beïnvloed." Ik heb hem geantwoord dat ik niet zie waar mijn invloed zit. Het is precies tegenovergesteld: mijn invloed is negatief geweest. Ik heb het gevoel dat hij een geïllustreerde *Shoah* heeft gemaakt, hij heeft beelden gegeven waar die in *Shoah* ontbreken, en beelden doden de verbeelding, omdat ze door Schindler, de op zijn minst omstreden 'held', een troostende identificatie toestaan.

Men kan nog een andere vraag stellen, namelijk over de 'mode' van de rechtvaardigen. Het betreft ontegenzeggelijk een mode, gelanceerd door de Amerikanen en de Israeliërs. Men is doorgeslagen naar de andere kant. Voortaan zijn er steeds meer mensen die joden gered hebben. Als er zoveel rechtvaardigen waren om joden te redden, hoe kan het dan dat er zoveel joden zijn omgekomen? Ook daar verliest men het gevoel voor verhoudingen. Er waren 'rechtvaardigen' maar ik noem hen geen rechtvaardigen, ik noem hen mensen die hun plicht hebben gedaan. Sommigen hebben het voortdurend gedaan, anderen af en toe, anderen maar half. Het is geen eenvoudig verhaal.

Wat ik Spielberg in essentie verwijt, is dat hij de holocaust laat zien door de ogen van een Duitser. Al is het een Duitser die joden heeft gered, toch verandert dit de benadering van de Geschiedenis volkomen. Het is de omgekeerde wereld. *Shoah* verbiedt veel dingen, *Shoah* ontnemt mensen veel dingen, *Shoah* is een schrale en pure film. In *Shoah* zit geen enkel persoonlijk

verhaal. De joodse overlevenden in *Shoah* zijn niet zomaar overlevenden, maar mensen die zich aan het einde van een keten van uitroeiing hebben bevonden en directe getuigen waren van de moord op hun volk. *Shoah* is een film over de dood, en helemaal niet over overleving.

Geen van de overlevenden in *Shoah* zegt 'ik'. Niemand vertelt een persoonlijk verhaal: de kapper vertelt niet hoe hij na drie maanden kamp ontsnapt is uit Treblinka, dat interesseerde mij niet en dat interesseerde hem niet. Hij zegt 'wij', hij spreekt voor de doden, hij is hun woordvoerder. Wat mij betreft: ik wilde een vorm construeren recht doet aan de algemeenheid van het volk. Het is het tegenovergestelde van Spielberg, voor wie de uitroeiing een decor is: de verblindende zwarte zon van de holocaust wordt niet getrotseerd. Men huilt bij het zien van *Schindler's List*? Het zij zo. Maar tranen zijn een manier van genot, een katharsis. Veel mensen hebben me gezegd: ik kan uw film niet zien, want bij *Shoah* is het niet mogelijk te huilen.

Op een bepaalde manier is de film van Spielberg een melodrama, een kitscherig melodrama. Men is gegrepen door deze geschiedenis van een Duitse zwendelaar, niets meer dan dat. Hoe dan ook, hoewel ik in de ogen van velen voor zionist doorga zou ik nooit zulke 'hamerslagen' hebben durven neerkomen als die welke Spielberg uitdeelt aan het einde van *Schindler's List*. Met die grote verzoening, het graf van Schindler in Israel, met zijn kruis en de kleine joodse kiezels, met de kleur die een happy end moet insinueren. . . Israel kan de holocaust niet afkopen. De zes miljoen zijn niet gestorven om Israel te laten bestaan. Het laatste beeld van *Shoah* is anders. Het is een trein die rijdt en nooit stopt. Om te zeggen dat de holocaust geen einde heeft.

Foto: Scène uit *Schindler's List*. (Foto Universal Pictures). Op dit artikel berust copyright! 1999 Media Resultant b.v., resp. de oorspronkelijke uitgever en/of de auteurs. Dag van uitgave:Zaterdag.